

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В СИСТЕМІ ВИЩОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

В умовах реформування вищої педагогічної освіти, переходу на багаторівневу підготовку педагогічних кадрів, забезпечення конкурентоспроможності спеціалістів на ринку інтелектуальної праці особливої актуальності набувають проблеми підготовки майбутніх вчителів до професійно-педагогічної діяльності.

Успіх діяльності загальноосвітніх закладів залежить, насамперед, від учителя. Його особистісні якості, педагогічні вміння, моральні риси та інтелект, прагнення до творчих пошуків у розв'язанні педагогічних проблем багато в чому визначає соціальну зрілість, моральне здоров'я і духовне багатство суспільства. Підготовка вчителя вимагає формування особистості в кожному педагогові-професіоналові. Це тривалий і складний процес, засади якого закладаються в педагогічному закладі освіти.

Актуальність дослідження визначається потребами розвитку педагогічної теорії і практики в умовах динамічних процесів оновлення суспільства і зумовлена такими обставинами.

По-перше, рівень сформованості професійно-педагогічної діяльності має принципове значення. Зростання соціальної значущості процесу підготовки педагогічних кадрів зумовлене залежністю взаємопов'язаних процесів

реформування системи професійної підготовки вчителів і підвищенням вимог до їх підготовки у вузі.

По-друге, зростає роль активної творчої особистості вчителя, який володіє особливостями педагогічної діяльності в найрізноманітніших навчально-виховних ситуаціях, розуміє загальні закономірності причинно-наслідкових зв'язків, що визначають ефективність того чи іншого способу досягнення мети освіти.

По-третє, зростає роль професійної компетентності вчителя, рівня його професійної освіти, досвіду та індивідуальних здібностей, його

вмотивованого прагнення до самоосвіти і самовдосконалення, творчого і відповідального ставлення до справи.

По-четверте, стає необхідним розвиток понятійного апарату педагогіки, введення нових педагогічних понять, визначення їх сутності, виявлення їх співвідношення з іншими поняттями, відомими в педагогіці.

По-п'яте, підвищується необхідність розробки системи підготовки майбутніх учителів до професійно-педагогічної діяльності.

Вища педагогічна освіта знаходиться в стані пошуку нового змісту і структури, педагогічна громадськість та Міністерство освіти та науки України початок цього процесу співвідносять з необхідністю розробки цілісної концепції і нового стандарту педагогічної освіти.

Ключовою фігурою освітньої системи виступає вчитель як творець педагогічного процесу, як носій і суб'єкт загальної і професійної культури. Так виникає проблема оновлення педагогічної освіти.

Зміни, що відбуваються в економіці держави, а також в соціальній сфері, зумовили необхідність перетворення й оновлення системи вищої педагогічної освіти. Головною, визначальною метою системи освіти стає розвиток особистості учня, здатного повноцінно реалізувати себе в самостійному житті. Тільки розвинена, ініціативна, активна, підприємлива особистість, що володіє багатим запасом знань та вмінь, може витримати конкурентну боротьбу в умовах нестабільності ринкової економіки. Ці вимоги ставляться перед майбутніми працівниками незалежно від того, до якого роду діяльності вони належать.

Успішне досягнення мети вимагає від педагогічної школи розвитку особистості самого вчителя. Коли мова йде про розвиток вільної від комплексів, творчої, активної, ініціативної, підприємливої особистості як мети виховання, то без опори на особистісну участь у цьому процесі вчителя уявити ситуацію неможливо. Ми абсолютно згодні з постулатом про те, що характер виховується характером, особистість формується особистістю. З цього приводу А.Дистервег писав: „... як ніхто не може дати іншому того, чого не має сам, так не може розвивати, виховувати і освічувати інших той, хто не є розвиненим, вихованим і освіченим” (А.Дистервег, 1835).

У сучасних умовах зміна характеру вищої педагогічної освіти визначається кризою світової системи освіти, в якій наша освітня система претендує на функціонування як підсистема, зміною парадигми вітчизняної професійної освіти, зародженням нової функції освіти, адаптованої до умов демократичної держави.

Педагогічна освіта як складна відкрита система розвивається під впливом двох основних чинників: досягнень педагогічних наук і потреб освітньої практики. Інноваційні педагогічні процеси, що виникають в практичній діяльності, передбачають народження нових педагогічних

ідей. У зв'язку з цим однією з головних функцій педагогічної теорії є методологічна - функція осмислення „практичної філософії” освіти (Б.Г.Гершунський).

Останнє положення природним чином екстраполюється на проблемну сферу нашого дослідження. Сучасна „практична філософія” освіти ставить перед випускником педвузу високі вимоги. До їх числа належать здатність до творчої самостійності, оволодіння ефективною рефлексією, уміння визначати стратегічні пріоритети освітньої політики та ін. Все більш глибоким стає протиріччя між професійними можливостями випускників педвузів і вимогами до них сучасної школи. Тому метою нашого дослідження є пошук шляхів формування професійно-педагогічної культури майбутнього вчителя, що відповідало б сучасним вимогам суспільства.

Існування протиріччя між професійними можливостями випускників педвузів та вимогами школи ставить перед педвузами завдання цілеспрямованого формування особистості майбутнього вчителя, що базується на всебічно опрацьованих теоретичних основах. До їх числа необхідно віднести такі:

- формування професійно-педагогічної діяльності здійснюється як феномен особистості; особистісно орієнтована парадигма освіти у даному процесі переважає в першій її фазі - особистісно-діяльнісній, а діяльнісний підхід виступає основним методом пізнання;

- формування професійно-педагогічної діяльності здійснюється на підставі руху пізнання від загального до окремого;

- формування професійно-педагогічної діяльності має спрямованість, сутність якої - природодоцільний розвиток особистості. Природодоцільність розвитку людини розглядається нами в кількох аспектах:

- як усвідомлення індивідом своєї приналежності до цілісного світу, що трактується у філософських ученнях (А.Л.Чижевський, В.І.Вернадський, В.С.Соловйов, А.Флоренський, К.Е.Цюлковський, Н.А.Бердяєв, М.К.Періх);

- як методологічна сутність, коли природодоцільність визначає спрямованість розвитку світу і людини в ньому як складної біосоціальної системи, яка сконцентровано віддзеркалює закономірності розвитку всіх складних систем (у цьому плані цікавою є точка зору Н.Д.Виноградової та П.П.Козлової про методологічну значущість принципу природодоцільності в історії та теорії освіти);

- як інструмент, який дозволяє визначити міру відповідності зовнішніх впливів на тих, хто навчається, внутрішній природі їхнього сприймання інформації.

Ідея природодоцільності з'явилася ще в античні часи у працях античних мислителів (Арістотель, Демокріт, Плагон). Протягом багатьох

віків вона живе в теорії та практиці освіти. Цим можна пояснити закономірності її розвитку всередині названого простору. Закономірним є еволюціонування ідеї природододільності в дидактичний принцип. Я.А. Коменський формулює його як принцип навчання і як засіб конкретного методичного розв'язання.

Але ширша початкова сутність ідеї дала їй змогу відродитися сьогодні в новому статусі - в статусі методологічної засади організації цілісного процесу виховання (П.П.Козлова).

Поділяючи точку зору П.П.Козлової, ми вважаємо зміст даної ідеї як світоглядний, орієнтований на розкриття цілісної сутності людини, розуміємо цю ідею як ідею спрямованості процесу освіти, що не обмежується лише виховання духовної культури людини.

Дослідження нормативних документів (законів, постанов уряду, указів президента тощо), наукових, науково-методичних праць (В.І.Байденко, В.П.Беспалько, Б.С.Герпунський, В.А.Сластьоніна, В.С.Ямпольським та ін.) дало змогу виявити кардинальні зміни в системі вищої професійної освіти. На зміну парадигмі „соціальне замовлення - підготовка спеціаліста” приходить нова: „освітня потреба - освітні послуги”; замість одноманітної вищої школи виникає і розвивається різноманітність освітніх установ і освітніх програм.

Зміст вищої професійної освіти диференціюється за рівнями, напрямками, спеціальностями; підсилюється її гуманістична спрямованість. Структура і зміст вищої педагогічної освіти також переглядаються у зв'язку зі змінами можливостей і потреб суспільства. Такі зміни знаходять своє відображення в нових програмах і стандартах педагогічної освіти.

Успіх підготовки майбутніх вчителів до професійно-педагогічної діяльності залежить від багатьох чинників. Результатом цього процесу повинен стати рівень сформованості професійно-педагогічної діяльності. Безумовно, до підготовки вчителя ставляться високі вимоги, і суспільство хотіло б молодого вчителя бачити вже підготовленим до творчої діяльності. Тому сам процес професійної підготовки майбутнього вчителя, формування в нього професійно-педагогічної діяльності повинен відбуватися в умовах навчально-творчої діяльності.

В. І. Андрєєв розглядає навчально-творчу діяльність як один з видів навчальної діяльності, спрямований на розв'язання навчально-творчих задач, одержаний результат має суб'єктивну новизну і значущість для розвитку творчих здібностей [1,50]. Поняття навчально-творчої діяльності є видовим поняттям відносно не тільки навчальної діяльності, але й поняття „творчість”. У даному визначенні чітко виокремленні суттєві ознаки творчої діяльності.

Істотним у змісті навчально-творчої діяльності є те, що вона націлена на розв'язання навчальних проблем і творчих завдань.

Т.В.Кудрявцев, О.М.Матюшкін, М.І.Махмутов розглядають головний зміст навчально-творчої діяльності в розв'язанні навчальних проблем [2,5,6,7]. В.І.Андреев, Ю.М.Кулпоткін, Д.Пойа, В.Г.Разумовський виділяють інший аспект цієї діяльності [1,3,9, 10].

При описі творчої особистості виокремлюються компоненти творчих здібностей суб'єкта навчання: певна спрямованість і активність, особливий вид здібностей особистості (інтелектуально-евристичні, інтелектуально-логічні, інтуїтивні, комунікативно-творчі і самоуправління особистості); комплекс властивостей особистості, що сприяють успішності навчально-творчої діяльності (моральні та естетичні) [1,73-741].

Сучасна наука описує творчу діяльність, вирізняючи її зміст і структуру. А.Н.Лук дає єдину структуру творчого акту і звичайного „розв'язання проблеми” [4,119]:

1. Накопичення знань та навичок, необхідних для чіткого розуміння і формулювання завдання.
2. Зосередження зусиль і пошуку додаткової інформації.
3. Відхід від проблеми.
4. Осаяння, або інсайт.
5. Верифікація, або перевірка.

А.Т.Шумілін виділив чотири основні етапи творчості [11,47]:

- усвідомлення, постановка, формулювання проблеми;
- знаходження принципу розв'язання проблеми;
- обґрунтування, розвиток і реалізація знайденого принципу;
- практична перевірка гіпотези, практична реалізація її.

Схема опису творчої діяльності А.М.Матюшкіна має багато спільного зі схемою А.Т.Шуміліна. Так, перший етап він називає етапом „засвоєння” завдання. На другому етапі суб'єкт визначає нові відношення, приходять до розуміння розв'язання. Сутність третього етапу може бути визначена як „реалізація знайденого принципу”, і на четвертому етапі здійснюється перевірка правильності розв'язання [6,32-51]. Названі автори при розгляді творчості описують її з позиції єдиної структури. Цей підхід може бути застосований до творчості взагалі, і до творчості в педагогічній діяльності.

Педагогічна освіта має свою структуру, зміст, виконує функції в суспільстві, які періодично, у зв'язку зі змінами можливостей і потреб суспільства, переглядаються. Такі зміни знаходять своє відбиття в нових програмах і стандартах педагогічної освіти. Стандарт педагогічної освіти визначає її зміст через відокремлення трьох блоків: загальнокультурного, психолого-педагогічного і предметного.

Зміст психолого-педагогічного блоку може бути схарактеризований як умова розвитку педагогічної самоосвіти, творчих здібностей учителя й оволодіння педагогічною діяльністю. Останнє, в першу чергу, виявляється

„у способах аналізу, проектування, реалізації і рефлексії педагогічної діяльності [8,63]. Зміст психолого-педагогічного блоку визначається тими модулями, які реалізують поставлені перед блоком цілі і завдання.

Головним результатом засвоєння змісту психолого-педагогічного блоку повинна бути сформована професійно-педагогічна діяльність. Професіоналізм спеціаліста виявляється у виконанні професійної діяльності на певному рівні. Стандарт визначає систему знань, хоча в професійній діяльності знання виступають засобом її здійснення. Не припинюючи значущості знань, адже вони і є головною умовою реалізації конкретної діяльності, необхідна спеціальна цілеспрямована робота щодо створення та досягнення процесу дієвості засвоєного, вміння оперувати знаннями, розв'язувати певні завдання, ефективно виконувати певну діяльність. Таким ми бачимо один із можливих шляхів удосконалення педагогічної освіти.

Це спеціальна система роботи по формуванню в майбутніх вчителів професійно-педагогічної діяльності. Результатом досягнення змісту освіти психолого-педагогічного блоку повинна бути сформованість професійно-педагогічної діяльності на належному рівні. Необхідно визначити мінімальний належний рівень сформованості професійної діяльності на підставі аналізу запитів суспільства та умов гідного життя вчителя.

Сформована професійно-педагогічна діяльність у випускників педвузу робить їх конкурентоспроможними, соціально захищеними членами суспільства. Тому нами висувається проблема вдосконалення професійної готовності випускників педвузів через досягнення професійно-педагогічної діяльності у вузі.

Відбувається вдосконалення системи педагогічної освіти: сформувалися різні шляхи одержання педагогічної освіти (педагогічний університет, педагогічний інститут, університет, навчальний комплекс „педагогічний коледж - педагогічний вуз”), створена мережа безперервної педагогічної освіти (бакалавр, спеціаліст, магістр), з'явилися нові форми навчання (екстернат, дистанційне навчання).

Намітилася тенденція розширення функціональної сфери діяльності в освіті. Так, у наш час поряд з викладацькою діяльністю відокремлюються науково-дослідна, науково-методична, соціально-педагогічна, культурно-просвітницька, організаційно-управлінська, корекційно-розвиваюча та ін.

Складний процес оновлення змісту освіти і її структури зумовив пошук нових форм організації навчальної діяльності, методів викладання, педагогічних технологій. Розробка нового змісту названих категорій передбачає реалізацію нової парадигми освіти. Педагогічна освіта повинна сформувати таку особистість учителя, яка, володіючи метазнаннями та певною методологією, могла би підготувати нове покоління до саморозвитку, відчувати закономірності розвитку суспільства, вміти самостійно приймати

рішення і жити в умовах, що змінюються.

Настав час необхідності реалізації зв'язку між середньою та вищою школою, здійснення взаємозв'язку, особливо педагогічних процесів у вищій педагогічній школі і загальноосвітній середній.

Вища школа функціонує за принципом єдності викладацької та науково-дослідної роботи. За своїм змістом науково-дослідна робота може бути оцінена як:

- науково-дослідна робота у сфері спеціальних наук (фізика, математика, лінгвістика, психологія);
- науково-дослідна робота у сфері педагогіки;
- науково-методична робота у сфері теорії та методики навчання конкретних предметів.

Два останніх напрямки і визначають розвиток педагогічної теорії. Але так складаються стосунки між викладачами окремих дисциплін, що практика викладання у вузі існує незалежно від теорії та методики навчання. Можна стверджувати, що вони значною мірою роз'єднані і дуже мало педагогічна теорія впливає на практику викладання, а практика не забезпечує належного впливу на розвиток теорії навчання.

Деяку іншу позицію відносно педагогічної науки і практики викладання можна спостерігати в загальноосвітній школі. Теперішній час характеризується інтенсивним розвитком інновацій у практиці загальноосвітніх шкіл. Саме ця практика є джерелом розвитку педагогічної теорії.

Процес підготовки майбутнього вчителя до професійно-педагогічної діяльності в педвузах відбувається в суперечливому середовищі:

- про теорії і освітні технології студенти дізнаються з дисциплін психолого-педагогічного блоку;

- навчання студента, формування професійно-педагогічної діяльності відбувається цілісним освітнім педагогічним процесом. При цьому численні навчальні предмети в методологічному плані дуже далекі від передової педагогічної теорії.

Подолати негативні тенденції можна різними шляхами. Універсальний - подолати низький рівень вузівської методики. Здійснити вказане практично неможливо. Тому наш пошук можливостей удосконалення підготовки майбутнього вчителя зупинився на предметах педагогічного циклу. Ці предмети озброюють теорією і технологіями навчання. Педагогічні теорії мають бути реалізовані, в першу чергу, у процесі засвоєння педагогічного змісту освіти. Зміст психолого-педагогічного блоку покликаний бути випереджаючим стосовно практики вузівського викладання і інноваційних процесів загальноосвітньої школи.

Успіх досить складного педагогічного дослідження визначається його методологією. Сформулюємо методологічні засади вивчення

професійно-педагогічної діяльності.

Таким чином, головним підходом, що забезпечує успішність дослідження, є діяльнісний. Діяльність, виступаючи феноменом людини, реалізується тільки особистістю. Тому знання закономірностей розвитку особистості стає механізмом підготовки до професійної діяльності. Крім того, феномен людської діяльності складний і багатозначний, нас же в руслі дослідження професійно-педагогічної діяльності насамперед цікавлять її зміст та структура, різні рівні її опису.

Перспективами подальших досліджень є виявлення можливостей та шляхів дослідження професійно-педагогічної діяльності, а також вивчення змін, що відбуваються в особистості під час формування професійно-педагогічної діяльності.

Література:

1. Андреев В.И. Дидактика воспитания и самовоспитания творческой личности: Основы педагогики творчества. - Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. - 236с.
2. Кудрявцев Т.В. Психология технического мышления: Процессы и способы решения технических задач. - М.: Педагогика, 1975. - 304 с.
3. Кулюткин Ю.Н. Зрелостические методы в структуре решений. - М.: Педагогика, 1970. - 231 с.
4. Лук А.Н. Мышление и творчество. - М.: Политиздат, 1976. - 144 с.
5. Матушкин С.Е., Терехов М.Н. Связь теории с практикой в процессе обучения. - Челябинск: Южно-Уральское кн.изд-во, 1973. - 104 с.
6. Матюшкин А.М. Проблемные ситуации в мышлении и обучении. - М.: Педагогика, 1972. - 208 с.
7. Махмутов М.И. Проблемное обучение: Основные вопросы теории. - М.: Педагогика, 1975. - 367 с.
8. Педагогика: Учеб. пособие для студентов пед. учебных заведений / В.А.Сластенин, И.Ф.Исаев, А.И.Мищенко, Е.И.Шиянов. - М.: Школа-Пресс, 1997. - 512с.
9. Пойа Д. Математическое открытие: Решение задач: Основные понятия, изучение и преподавание: Пер. с англ. / Под ред. И.М.Яглома. - 2-е изд. - М.: Наука, 1976. - 448 с.
10. Разумовский В.Г. Проблемы развития творческих способностей учащихся в процессе обучения физике: Дис. ... докт. пед. наук. - М., 1972. - 507с.
11. Шумилин А.Т. Проблемы теории творчества: Монография. - М.: Высшая школа, 1989. - 141 с.